

بررسی کتاب

مردان و مردانه‌گی‌ها: زمینه‌های کلیدی و راه‌های نو

نوشته‌ی استفن ام. وایت‌هد

Whitehead, Stephen M. 2002. *Men and Masculinities: Key Themes and New Directions*.
Cambridge, UK: Polity Press.

سیدآیت‌الله میرزایی

دانش‌جوی کارشناسی ارشد مطالعات فرهنگی، دانشگاه علامه طباطبائی

معصومه قاراخانی

دانش‌جوی کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبائی

وایت‌هد در کتاب *مردان و مردانه‌گی‌ها: زمینه‌های کلیدی و راه‌های نو*، چشم‌اندازی پژوهشی، آموزنده، و بسیار خواندنی درباره‌ی اندرون‌ها و مفاهیم نظری پژوهش‌های مردان پیش روی ما می‌گشاید. وایت‌هد که آشکارا خود را پشתי‌بان فمینیسم^۱ می‌داند، از آن دسته پژوهش‌های مردان که از دیدگاه او عوامانه است یا مردان را مخالف فمینیسم می‌خواند، دوری می‌جوید. البته، این به معنای بی‌مایه دانستن تلاش‌های علمی آغازین درباره‌ی پرسش انتقادی از مفهوم «مرد» که زیر پرچم جنبش اسطوره‌سازی مردان^۲ مردبودگی^۳ سنتی را می‌ستود، یا کار اندیشه‌مندانه‌ئی که به مانده‌گاری آرایش سلسله‌مراتبی جنسیتی^۴ هم‌چون یک گمانه می‌انجامد نیست. به نظر می‌رسد نوشتار وایت‌هد نوشته‌ئی برای نقد برنامه‌ی فمینیسم رهایی‌بخش باشد که برای ارائه‌ی نگره‌ی فمینیستی پساساختارگرا تلاش می‌کند.

☆☆☆

بخش نخست کتاب، گفتار طبیعت پرورش را پی می‌گیرد و این پرسش را پیش روی می‌نهد که مردانه‌گی چه اندازه ساخته‌گی/فرهنگی است و چه اندازه

1. Profeminist

2. Mythopoetic Men's Movement

3. Manliness

4. Hierarchical Gender Order

واقعی/بدنی (ص. ۹). وایت‌هد در آغاز کارهای شگفت‌انگیز ژنتیکی و زیست‌شناسانه‌ی اجتماعی نوین را که مدعی است تفاوت‌های جنسی طبیعی، پیش از تاریخ تعیین یا در آمیختار هورمونی/ژنتیکی ما ثبت شده‌است، به گونه‌ئی منتقدانه بازگو می‌کند. سپس به واکاوی تلاش‌های گوناگونی که هویت جنسیتی را پی‌آمد پرورش می‌داند می‌پردازد. روش استدلالی او با چشم‌اندازی تاریخی، مردانه‌گی را هم‌چون متغیری تاریخی و پویا می‌نماید. برای نمونه، در زمینه‌ی مردانه‌گی‌های پسامدرن، یعنی آنچه که به ما توانایی تأثیر همیشه‌گی جهانی‌شدن را بر شیوه‌های مردشدن می‌دهد، او بر بختانه‌گی^۱ مردانه‌گی‌ها و تفاوت‌های میان مردان در زمینه‌هایی هم‌چون طبقه، نژاد، بوم، و گرایش‌های جنسی^۲ انگشت می‌گذارد (ص. ۱۷) و سپس گسترش چالش جنسیت/جنس را در جامعه‌ی نوشتارهای کلیدی حوزه‌های جامعه‌شناختی و تحلیل روان‌کاوانه مطرح می‌کند.

او نخستین موج پژوهش‌های مردان را دربردارنده‌ی نوشته‌هایی می‌داند که به «ابعاد چالش‌ساز مردانه‌گی، هم‌چون الگوی فرهنگی برتر یا آرمانی رفتار مرد» می‌نگرد (ص. ۴۲). در این باره، چند دیدگاه جامعه‌شناختی را که وایت‌هد در این بخش آورده‌است را به کوتاهی بازگو می‌کنیم.

کارکردگرایی پارسونز^۳، هم‌چون مفهومی کلیدی، توجیه‌گر نقش‌های زنانه و مردانه در پاس‌داری از آرایش و هم‌آهنگی شبکه‌ی اجتماعی بود. پارسونز نابرابری قدرت زنان و مردان را پدیده‌ئی طبیعی می‌شمرد که پی‌آیند لایه‌بندی اجتماعی ضروری است. به گمان کارکردگرایان،

برای آن که جامعه کاراً و به‌سامان بماند، بر پایه‌ی پیش‌نیازی کارکردگرایانه، کارها و نقش‌ها باید به کسانی داده‌شود که بیش از دیگران به درد آن‌ها می‌خورد.

(ص. ۱۸)

وایت‌هد سپس به نگره‌ی نقش، کنش دوسویه‌ی نمادین، و نگره‌ی نقش جنسی که از دست‌آوردهای جانبی کارکردگرایی و نگره‌ی نقش‌ها است نیز اشاره می‌کند (بخش ۱). در این‌جا کار پله‌ک^۴ کاری به‌سزا است. او مفهوم «فشار نقش جنسیتی مردانه»^۵ را برتری بخشید و استواری و کارکردی بودن مردانه‌گی را به چالش گرفت و در کنار این، بر دوسویه‌گرایی‌ها و ناهمیشه‌گی بودن فرآیندهای جامعه‌پذیری مردانه انگشت گذاشت. «فشار نقش جنسیتی مردانه» نشان از این دارد که مردانی ویژه، از

1. Contingency

2. Sexuality

3. Parsons, Talcott

4. Pleck, Joseph. H.

5. Male Gender Role Strain

این رو که بر پایه‌ی ویژه‌گی‌های آرمان چیره‌ی مردانه‌گی، هم‌چون قدرت، خودپایشی، و خردمندانه بودن، در فضای همه‌گانی. کار و رقابت زنده‌گی می‌کنند، باید بهایی گزاف بپردازند. موج نخست پژوهش‌های جنسیتی و به گونه‌ئی ویژه، پژوهش‌های مردانه‌گی، با پایه‌گذاری بر ویژه‌گی‌های زیست‌شناسانه تلاش می‌کند آمیزه‌ئی از کارکرد و نقش را در مفهوم‌پردازی نظری مردانه‌گی به کار گیرد.

از دیدگاه *وایت‌هد*، دومین موج پژوهش‌های مردان که به‌شدت متأثر از الگوهای فمینیسم است، تلاش می‌کند چستی روابط جنسیت را در جامعه برآمده از مناسبات قدرت بداند و نگاه خود را به پنداشت سازه‌گرایانه از مردان و مردانه‌گی‌ها بگرداند. نویسنده‌گانی هم‌چون *کانل*^۱، *کیمل*^۲، *هرن*^۳، و *بریتن*^۴ از این دسته اند. با همه‌ی پافشاری‌هایی که در دو سه دهه‌ی گذشته در طرح مفهوم مردانه‌گی هم‌چون موضوعی به لحاظ اجتماعی ساخته‌گی انجام شده‌است، *وایت‌هد* هنوز برخی از شناسه‌های مادی را در پایداری هویت مردانه مؤثر می‌داند (صص. ۳۵-۴۱).

موج سوم جامعه‌شناسی مردانه‌گی را اندیشه‌مندانی هم‌چون *فوکو*^۵ و *باتلر*^۶ با نگره‌های پسااخترگرا گسترش دادند.

☆☆☆

بخش دوم کتاب، رابطه‌ی مردان و فمینیسم را گسترده‌تر بررسی می‌کند. بدین سان که چه‌گونه تأثیر اجتماعی و سیاسی رشد جنبش فمینیسم، پنداشت‌های مردانه‌گی را دگرگون ساخته‌است و این دگرگون‌سازی هم‌چنان ادامه دارد. در این بخش، *وایت‌هد* به نقد و بررسی پنداشت «مردانه‌گی در بحران»^۷ می‌پردازد که در واکنش به «تهدید» رهایی‌بخش بر پایه‌ی الگوی فمینیستی پدید آمد. او در این‌جا، برابری جنسیتی گروه‌هایی از مردان را که در وضعی ناخوش‌آیند به سر می‌برند در نظر می‌گیرد. این گفتمان بر این پنداشت نرمش‌ناپذیر از مردانه‌گی استوار است که مرد را درست سفید، ناهم‌جنس‌خواه، و طبقه‌ی متوسط می‌داند.

وایت‌هد «مردانه‌گی در بحران» را از چشم‌انداز ضدفمینیسم نیز بررسی می‌کند. چشم‌انداز ضدفمینیسم دربرگیرنده‌ی دامنه‌ئی است از گروه‌هایی که در جست‌وجوی حقوق مردان از نابرابری‌های نوین اند تا گروه‌هایی که از این حقوق پستی‌بانی می‌کنند. برخی از این گروه‌ها، نابرابری جنسیتی نوین علیه مردان را پی‌آمد مدرنیته

1. Connell, Robert W.
2. Kimmel, Michel S.
3. Hearn, Jeff
4. Brittan, Arthur
5. Foucault, Michel Paul
6. Butler, Judith
7. Masculinity in Crisis

می‌دانند و با راه‌اندازی جنبشی اسطوره‌سازانه، ریشه و خاستگاه مردانه‌گی را به آیین‌ها و اسطوره‌های آغازین می‌رسانند. بررسی‌های هم‌جنس‌گرایان یا بررسی‌های پسااستعماری نیز دسته‌ئی دیگری از این پژوهش‌ها و هم‌تراز با پژوهش‌های فمینیستی است که به گفتمان هنجارشده و گروه‌مدار درباره‌ی مردان خرده می‌گیرد. این در حالی است که دیدگاه هوادار فمینیسم به برتری‌بخشی نقد کردار مردانه که بر ساخته‌ی فمینیست‌ها بود می‌پردازد (صص. ۶۳-۶۷).

☆☆☆

📖 بخش سوم، دو رشته‌ی بنیادی مفهوم‌پردازی مردان و مردانه‌گی‌ها را در دومین و سومین موج جامعه‌شناسی‌های مردان بررسی می‌کند. در این بخش، وایت‌هد مفهوم‌های پدرسالاری^۱ (میلِت^۲)، مردانه‌گی برتری‌جو (هه‌ژمونیک^۳) (کانل^۴)، آرایش جنسیتی^۴ (متیوز^۵)، و مسکولینیسم^۶ (بریتن) را مطرح می‌کند. سوای مفهوم پدرسالاری که به سبب برداشتی کاهش‌گرایانه، غیرتاریخی، و نرمش‌ناپذیر از روی‌کردی کم‌تر برخوردار است، مفاهیم دیگر که دست‌آورد تلاش‌های نظری نوین در زمینه‌ی پژوهش‌های مردان است پویایی بیش‌تری را نوید می‌دهد. در این میان، «مردانه‌گی برتری‌جو» مفهومی پویا است که ابعاد نهادی قدرت مردان را با کارکردهای دگرگون‌شونده در تاریخ درباره‌ی مردان به هم می‌پیوندد:

مردانه‌گی برتری‌جو، آنچه را که پدرسالاری در دستیابی بدان موفق نبود به دست آورده‌است. این مفهوم گر چه فرآیندها و مناسبات زنانه‌گی-مردانه‌گی^۷ و قدرت مردان را روشن می‌سازد، صادقانه بر پنداره‌های چیره‌گی مردان و انگاره‌گان جنسی و جنسیتی پایدار می‌ماند. مردانه‌گی برتری‌جو، نه تنها در برجسته ساختن ویژه‌گی برتری‌جویانه و چنگانه‌ی کارکردهای مردان موفق بوده، که در زمینه‌ی گونه‌هائی گسترده‌تر از ساختار جنسیت نیز کار کرده‌است.

(ص. ۹۰)

☆☆☆

📖 در بخش چهارم، وایت‌هد به کاوش اسطوره‌ها و نشانه‌های مردبوده‌گی، آن گونه که در ادبیات، سینما، و فرهنگ مردم نموده‌می‌شود می‌پردازد؛ این که چه‌گونه

1. Patriarchy
2. Millet, Kate
3. Hegemonic Masculinity
4. Gender Order
5. Matthews, Jill Julius
6. Masculinism
7. Femininity-Masculinity

مردان متأثر از متون فرهنگی یادشده پنداشت‌های‌شان را می‌سازند و به رویارویی آسیب‌ها، سختی‌ها، و ماجراجویی‌ها می‌روند و از آسایش خانه (زن) دور می‌شوند. در همین بخش، وایت‌هد یادآوری می‌کند که چه‌گونه هویت مردانه در تنش با کار و فراغت شکل می‌گیرد. او به «پی‌آمدهای به لحاظ احساسی آسیب‌زننده و بیمارگونه‌ی مبارزه برای این رفتار دست‌نیافتنی مردانه» (ص. ۱۲۷)، هم برای «مرد در جامعه‌ی کارگر» و هم برای «مرد در جامعه‌ی مدیر» اشاره می‌کند. وایت‌هد فراغت را رهایی از بایسته‌گی‌های تنش‌زای کاری می‌داند که با راه‌بردهای جنسیتی ساخته‌می‌شود (ص. ۱۳۸-۱۴۳). او فراغت را بخشی از حوزه‌ی همه‌گانی می‌داند که دربرگیرنده‌ی «اسطوره‌هایی از مردانه‌گی» است:

سپهر همه‌گانی مردان، طرح‌های حماسی مردان، قلمروهای فرمان‌روایی مردان، مردان در جامعه‌ی مدیران و رهبران، مرد حرفه‌ئی، و ابرمرد.

(ص. ۱۴۴)

وایت‌هد در بخش پنجم به فضای خصوصی زنده‌گی مردان می‌پردازد. پرسش بنیادین او این است که زنده‌گی خصوصی مردان چه‌گونه است؟ آیا فردیت مردان در فضایی غیرسیاسی جدا از کارکردهای اجتماعی ریشه دارد؟ وایت‌هد در این‌جا انگاره‌های مرد را درباره‌ی پدر خانواده، اهمیت دوستی‌ها و پیوندها، گرایش‌های جنسی مرد، و سرانجام تأثیر عواطف، یک‌دلی، و اعتماد در زنده‌گی آنان بررسی می‌کند. او با پرهیز از یک‌سان‌سازی دوگانه‌گی خصوصی/عمومی، به «روشن ساختن» (ص. ۱۴۹) مفهوم فردی خود مردانه می‌پردازد تا با به‌کارگیری این مفهوم در جداسازی سلسله‌مراتب نرمش‌ناپذیر دوگانه‌گرایی جنسیت که در جامعه شکل گرفته پیروز شود. او می‌نویسد:

در کند و کاو نهایی این دوگانه‌گرایی است که سپهر به‌ظاهر همه‌گانی خردمندانه‌ی مردان و سپهر به‌ظاهر خصوصی احساسی زنان را که در سرشت تعریف‌های جنسیتی نهفته است طبیعی نشان می‌دهد.

(ص. ۱۷۹)

در بخش ششم، وایت‌هد درباره‌ی اهمیت و کارکرد بدن مرد سخن می‌گوید؛ آن چه برای پدیدآیی خود مردانه اهمیتی حیاتی دارد. گفتمان چیره‌ی

مردانه‌گی، ویژه‌گی‌هایی هم‌چون نیرومندی، تکیه‌پذیری، و آزرمت‌گین بودن را نشانه‌های مرد بودن می‌داند. در برابر، وایت‌هد شیوه‌هایی را بررسی می‌کند که «بدن‌های مرد را هم‌چون دیگری^۱» می‌پندارد و ناامنی به ارمغان می‌آورد (ص. ۱۸۲). در این جا وایت‌هد نژاد، گرایش جنسی، و سن را نیروهای بالقوه ناپایدار می‌شمارد. از دیدگاه او، گفتمان چیره، بدن‌های تکیه و نزار، سال‌خورده، هم‌جنس‌باز، و سیاه را از این رو که از انگاره‌ی مردانه بیرون می‌رود، بی‌اعتبار می‌داند.

☆☆☆

📖 بخش هفتم کتاب، پی‌گیری گفتارهای نظری بخش سوم است. در این بخش، وایت‌هد که برای طرح یک «جامعه‌شناسی مردانه‌گی» تلاش می‌کند، نگره‌های پس‌اساختارگرایی و موج سوم فمینیستی را به هم پیوند می‌زند و کوشش می‌کند با بررسی و ارزیابی کارهای باتلر، لاکان^۲، فوکو، دلوز^۳، و گتاری^۴ باور کلی درباره‌ی مردانه‌گی را پرورش دهد. او درباره‌ی «هستی‌شناسی مسکولینیست^۵» می‌گوید:

با جست‌وجوی بنیادی جوهر و هستی (جنس مذکر/مرد)، «هستی‌شناسی مسکولینیست» با نشانه‌های فرهنگی و تاریخی میانجی‌شده درباره‌ی مردانه‌گی که پیرامون آن است، پیوند دارد و بر پایه‌ی این نشانه‌ها کار می‌کند. هم‌چنان که این نشانه‌ها همیشه به فراخور^۶ موضوع جای‌گزین می‌شود، شیوه‌ی فراهم‌آمده از مفهوم هویت را نیز ارائه می‌کند. این پژوهش درباره‌ی هستی (جنس مذکر/مرد)، «هستی‌شناسی مسکولینیست» نامیده می‌شود.

(ص. ۲۱۶)

☆☆☆

به هر رو، از دیدگاه وایت‌هد، گر چه دانش موجود درباره‌ی هویت جنسیتی دوگانه‌گرا است، اما مردانه‌گی مفهومی سیال و تاریخی است و در هر جای و گاه معنای ویژه‌ی خود را دارد. در پایان باید گفت، این کتاب با شناختی ارزش‌مند از جامعه‌شناسی مردانه‌گی، می‌تواند نقطه‌ی هم‌رس سه نگره‌ی فمینیسم، پس‌اساختارگرایی، و پژوهش‌های مردانه‌گی شمرده‌شود. این کتاب با رهنمون‌های نوین خود، برای بررسی مردان و مردانه‌گی بسیار راه‌گشا خواهد بود.

1. The Others
2. Lacan, Jacques
3. Deleuze, Gilles
4. Guattari, Félix
5. Masculinist
2. Disposal